

І. А. Циналевська

Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України

РОЗВИТОК ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ЗВ'ЯЗКІВ РЕГІОНІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

В статті розглянуто особливості розвитку зовнішньоекономічних зв'язків національних регіонів в умовах глобалізації, виявлено протиріччя в інтересах регіонів та держави в ході становлення зовнішньоекономічних зв'язків на субнаціональному рівні, обґрунтовано необхідність розвитку зовнішніх економічних зв'язків для регіонів України та виявлено причини їх слабого рівня розвитку в сучасних умовах.

Ключові слова: глобалізація, регіон, регіональна політика, міжнародне співробітництво, зовнішньоекономічні зв'язки регіону.

Однією з головних характеристик світової економіки на сучасному етапі її розвитку є процес глобалізації. Феномен господарської глобалізації проявляється в зростанні взаємозалежності й взаємообумовленості національних економік внаслідок інтенсифікації всіх форм економічного обміну. За даних умов підвищується необхідність включення держави до системи міжнародного розподілу праці шляхом розвитку її зовнішніх зв'язків. В умовах поглиблення процесів глобалізації, проявами якої є загострення конкуренції на світових товарних та фінансових ринках, що є результатом підвищення мобільності факторів виробництва, для забезпечення національного розвитку та якісних перетворень національної економіки дедалі більшої актуальності набувають питання пошуку напрямків активного включення держави до світового господарства. Реалії господарської глобалізації диктують нові умови ефективного розвитку держави, в яких покладання лише на власні ресурси зумовлює значне відставання країни. Розвиток зовнішніх зв'язків держави виступає дієвим інструментом, що дозволяє модифікувати процеси відтворення через зміну обсягу залучених виробничо-технічних, фінансових та інтелектуальних ресурсів.

Наслідки економічної глобалізації суттєво впливають на розвиток кожної країни як у гео економічній, так і в геополітичній площині, що передбачає активну взаємодію з іншими державами як на національному, так і на регіональному рівнях. В результаті загострення міжнародної конкуренції окремі висококонкурентні території, що входять до складу національних держав (субрегіони), які володіють потужною ресурсною базою й ефективним управлінням, стають учасниками глобальної економіки, позиціонуючи на міжнародному рівні свої держави. За даних умов «регіон виступає частиною та складником більшого політико-економічного простору — окремої країни, низки сусідніх країн або ж всесвіту» [6, с. 39]. Масштаби регіону стають оптимальними для розвитку зовнішніх зв'язків в галузі торгівлі, інвестицій, туризму, науки, культури, транспорту. Однак слід зазначити,

що регіони, незалежно від того, чи входять вони до складу унітарної або федеративної держави, не є суб'єктами міжнародного права й не можуть вести самостійну зовнішню політику. Розвиваючи міжнародне економічне співробітництво, регіон сприяє реалізації державної зовнішньої політики, а також розширює масштаби міжнародного співробітництва в різних сферах, однак такого роду активізація діяльності регіонів вимагає виразного розмежування повноважень та розробки інструментів і механізмів щодо їх реалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що окремі питання державного управління регіональним розвитком України розглядалися в роботах таких вітчизняних дослідників, як В. Е. Воротіної, І. Н. Ваховича, З. В. Герасимчука, Я. А. Жалила, Н. А. Мікули. Різним аспектам міжнародної конкурентоспроможності регіону присвячені дослідження таких вітчизняних і закордонних вчених, як Л. Л. Антонюка, О. Г. Білоруса, І. В. Брикової, Н. Я. Калюжної, Д. М. Лук'яненка, Ю. К. Перського, М. Портера, А. М. Поручника. Однак проблеми умов розвитку зовнішніх зв'язків регіону в умовах глобалізації розроблені не досить детально. В недостатній мірі також приділено увагу питанням, пов'язаним з міжнародною спеціалізацією регіонів, що обумовлює їх участь у міжнародному розподілі праці.

Метою статті є дослідження особливостей розвитку зовнішньоекономічних зв'язків національних регіонів в умовах глобалізації. У зв'язку з цим потребують розгляду та дослідження такі питання як: визначення специфіки розвитку зовнішньоекономічних зв'язків в умовах глобалізації; виявлення протиріч в інтересах регіонів та держави в ході становлення зовнішньоекономічних зв'язків на субнаціональному рівні; обґрунтування необхідності розвитку зовнішніх економічних зв'язків на рівні регіонів України та виявлення причин їх слабого рівня розвитку в сучасних умовах, пошук шляхів оптимізації їх подальшого розвитку.

Субрегіональний рівень розвитку міжнародних зв'язків виник на порядку денному наприкінці ХХ століття шляхом актуалізації даних питань у таких федеративних країнах, як Канада, США та Бельгія, наслідком чого стало формування відповідних правових і інституціональних механізмів на міжнародному й національному рівні. Вже на початку ХХІ століття активізація міжнародних зв'язків регіонів стала розглядатися як одна з характерних рис сучасного світового господарства, при цьому різні форми міжнародного співробітництва регіонів присутні практично у всіх демократичних федеративних державах, а також одержали розвиток у таких децентралізованих й квазіфедеративних країнах, як Іспанія та Великобританія [3, с. 4–5]. Поруч з цим в деяких розвинутих країн унітарного державного устрою, серед яких Греція, Нідерланди, Італія та Швеція, відзначається тенденція щодо децентралізації управління, яка підкріплюється відповідними адміністративно-територіальними реформами. Наявність належних правових механізмів в умовах правового поля навіть унітарної держави є достатньою умовою для розвитку міжнародних зв'язків регіонів, про що свідчить практика укладання міжнародних угод між провінціями КНР та

деякими штатами США, Австралії, провінціями Канади та певними регіонами країн ЄС, в першу чергу для реалізації проектів науково-технічного співробітництва.

Світовий досвід свідчить про те, що регіони майже всіх розвинутих країн прагнуть до активізації своєї участі у світовому господарстві через розширення і поглиблення своїх зовнішньоекономічних зв'язків. Вертикальні зв'язки, що сполучають регіон як підсистему національного господарства із державою, як, відповідно, системою національного господарства, виконують функції регулювання та координування дій регіонів у напрямку розвитку власного господарства у відповідності з інтересами національного господарства та міжнародної економіки для виконання їх основної функції — участі у територіальному та міжнародному поділі праці. При цьому регламентація діяльності регіонів з боку держави визначається спеціалізацією регіону у територіальному та міжнародному поділі праці, враховуючи природно-ресурсні характеристики регіону та його географічне положення, а інструментами регулювання виступають асигнування частки національного доходу країни, що спрямовується на розвиток регіону, та розробка відповідних стратегій і програм регіонального розвитку.

Проте активне залучення регіонів до світового господарства зумовлює пошук компромісів між інтересами національного регіону, держави та максимальним залученням регіону до міжнародного розподілу праці. Такий конфлікт інтересів спричинений багатогранністю регіону як системи. За даних умов регіон одночасно виступає як соціальна спільність територіальних громад, що знаходяться на його території та підсистема економіки держави. Опис конфліктів інтересів національного регіону, що виникають через багатифункціональність регіону як утворення, наведено в таблиці 1.

Протиріччя інтересів, що представлені в таблиці, актуалізують питання регламентації повноважень регіонів на рівні розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у рамках загальнодержавної політики. Пошук шляхів гармонізації економічних інтересів регіону обумовлений врахуванням певних підходів щодо регламентації. Принциповою є певна ієрархія підпорядкування інтересів, у якій регіон виступає реалізатором (виразником) інтересів територіальної громади, підпорядкованим загальнодержавним інтересам, у першу чергу, і водночас провідником державних інтересів у сфері розширення та поглиблення зовнішньоекономічних зв'язків на міжнародному рівні.

Слід також зазначити, що відмінності в типах державного устрою й, відповідно, в повноваженнях, визначених державою для регіонів, привносять певну специфіку в практику міжнародного співробітництва регіонів. Таким чином, при реалізації зовнішньої політики держави регіонам необхідно враховувати загальнодержавні інтереси, межі власної компетенції (власні та делеговані повноваження) та цілу низку зовнішніх і внутрішніх факторів, що коригують можливі напрямки і форми міжнародного економічного співробітництва та розширення й поглиблення зовнішніх зв'язків регіонів.

Таблиця 1

Протиріччя в інтересах регіону, що виникають в процесі розвитку зовнішньоекономічних зв'язків

Регіон як підсистема світового господарства	
Регіон як соціальна спільність територіальних громад	<p>Конфлікт інтересів виникає на ґрунті осмисленого обмеження розвитку зовнішніх зв'язків в інтересах територіальних громад, який проявляється в:</p> <ul style="list-style-type: none"> – збереженні технологічно відсталих виробництв (у розріз економічної та технологічної доцільної регіональної галузевої спеціалізації, що сприяє включенню регіону в МРТ) з метою підтримки рівня зайнятості населення; – відмові від інвестиційно-привабливих, але екологічно небезпечних виробництв; – стримування експорту природних і сировинних ресурсів.
Регіон як підсистема економіки держави	<p>Конфлікт інтересів проявляється в таких аспектах:</p> <ul style="list-style-type: none"> – обмеження масштабів розвитку зовнішніх зв'язків рамками державної зовнішньополітичної лінії; – загострення конкуренції між національними регіонами однієї країни за зовнішні ресурси світового господарства; – зростання дивергенції (нерівномірності) рівнів економічного розвитку національних регіонів однієї країни в результаті розвитку окремих регіонів країни внаслідок їх активного залучення до міжнародного економічного обміну; – прагнення до забезпечення внутрішніх ринків шляхом нормативно-правового регулювання експортно-імпортних операцій регіону.

Інтенсифікації регіональних міжнародних контактів сприяє демократична й політична стабільність держав, що у свою чергу підтверджується досвідом країн-членів Європейського союзу, у межах якого активно розвивається транскордонне співробітництво, починаючи з 50-х років, коли після закінчення Другої Світової війни виникла об'єктивна необхідність усунення певних торговельних перепон і обмежень для відновлення економіки прикордонних територій держав, господарські зв'язки яких є історично обумовленими. На сьогоднішній день транскордонне співробітництво, як дієвий інструмент реалізації програм розвитку прикордонних територій, здійснюється на всіх напрямках кордонів ЄС.

Екстраполюючи досвід європейських країн у сфері розвитку транскордонного співробітництва для регіонів України, слід зазначити, що в національних умовах даний процес має свою специфіку. Надмірна централізація державних органів влади, а також недоліки нормативно-правового базису, що визначає механізми співробітництва, гальмують розвиток прикордонного співробітництва. Серед причин недостатньої ефективності розвитку транскордонного співробітництва можна виділити такі [1, с. 239–241]:

- обмеженість фінансових ресурсів місцевих бюджетів у питаннях підтримки транскордонного співробітництва, причиною якої є відсутність визначеності в механізмах і джерелах фінансування відповідних програм;
- недотримання принципу рівноправності в питаннях розподілу ресурсів між областями-учасниками програм транскордонного співробітництва;

– відсутність розмежування ступеня відповідальності органів влади на місцях за реалізацію програм прикордонного співробітництва;

– відсутність досвіду реалізації програм прикордонного співробітництва в органів влади на місцях;

– низький рівень розвитку комунікацій і інформатизації, які проявляються в обмеженості доступу до Інтернет-ресурсів і міжнародного зв'язку, а також у низькому рівні володіння іноземними мовами на рівні органів місцевого самоврядування регіонів-учасників прикордонного співробітництва;

– відсутність зворотного зв'язку між регіональними й центральними органами управління при розробці й реалізації програм прикордонного співробітництва;

– наявність істотних протиріч у пріоритетах регіонального розвитку, визначених державною політикою (розвиток промисловості, залучення прямих іноземних інвестицій) і завданнями поліпшення екологічної ситуації у прикордонних областях у рамках пріоритетів європейської інтеграції;

Світовий досвід свідчить про те, що найбільш ефективними є угоди про міжнародну діяльність регіонів, що мають регулярні довгострокові зовнішні зв'язки, коли при їхньому підписанні існує об'єктивна економічна й політична необхідність розв'язання конкретних питань у досить вузьких сферах. У той же час на перших етапах становлення міжнародних зв'язків регіонів існує ризик декларативності й недостатньої ефективності угод про міжнародне співробітництво, оскільки на момент їх підписання існує потреба лише в закріпленні намірів про співробітництво. В умовах України на сучасному етапі розвитку зовнішньоекономічних зв'язків регіонів ще одним стримуючим фактором є відсутність спадкоємності в питаннях пріоритетів зовнішньої політики при частій зміні урядів і відсутність стабільності в кадровій політиці на місцях.

Згідно з чинним законодавством України, питання міжнародного співробітництва регіонів регулюються Законами України «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про місцеве самоврядування», «Про транскордонне співробітництво». Деякі аспекти даного питання враховуються також в «Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року». Наведена законодавча і нормативно-правова база визначає принципи положення стосовно національних та регіональних інтересів, а саме: «збереження політичного і економічного суверенітету, національної ідентичності, зміцнення конкурентоспроможності на зовнішніх ринках» [1, с. 239]. Зокрема, Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» визначає серед суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності органи влади на місцях, що приймають участь у ЗЕД через створені ними комерційні організації, що мають статус юридичної особи. Закон України «Про місцеве самоврядування» розмежовує для органів сільських, селищних і міських рад власні (самоврядні) та делеговані повноваження, визначаючи обмеження компетенції органів виконавчої влади та їх виконавчих структур при ухваленні нормативних. Згідно з Законом України «Про транскордонне співробітництво», серед суб'єктів транскордонного співробітництва є представницькі

органи територіальних громад та органи місцевого самоврядування, які мають повноваження щодо взаємодії з територіальними громадами та органами влади інших країн на відповідному рівні в рамках, встановлених чинним законодавством України та згідно з підписаними угодами про транскордонне співробітництво. Очевидним є те, що в рамках існуючого нормативно-правового базису активний розвиток зовнішніх економічних зв'язків регіонів України через надмірну централізацію повноважень влади є значно ускладненим.

На нашу думку, в національних умовах, процес децентралізації є об'єктивною необхідністю розвитку зовнішньоекономічних зв'язків держави, однак механізм розмежування функцій має враховувати певні фундаментальні засади, зокрема: виключна первинність державних інтересів у розширенні та поглибленні зовнішньоекономічних зв'язків; врахування інтересів регіонів при розробці напрямків зовнішньої політики (принцип субсидіарності) та відповідне делегування повноважень, що має значною мірою мотивувати місцеві органи влади щодо її реалізації спільних інтересів; та адекватність матеріальних та фінансових ресурсів відповідним завданням.

Виходячи з цього, для підвищення ефективності залучення регіонів України до системи міжнародного поділу праці можливими варіантами заходів щодо розвитку зовнішньоекономічних зв'язків національних регіонів є такі:

1) проведення адміністративно-територіальної реформи, внаслідок якої вертикальні зв'язки між регіоном та державою передбачатимуть не лише підпорядкування, а й зворотний зв'язок, тобто врахування інтересів регіонів при розробці державної лінії зовнішньої політики з метою підвищення зацікавленості органів місцевого самоврядування територіальних громад України в реалізації державних зовнішньоекономічних інтересів в рамках своєї компетенції;

2) суттєве збільшення частки асигнувань держави на регіональний розвиток, що передбачає наділення органів влади на місцях відповідними санкціями щодо формування місцевих бюджетів, тим самим вирішуючи проблему пошуку джерел фінансування проектів міжнародного співробітництва;

3) відповідне законодавче закріплення механізмів формування і розподілу коштів щодо фінансування відповідних проектів міжнародного співробітництва та відповідальності за їх реалізацію;

4) розробка та впровадження програм міжнародного співробітництва на субнаціональному рівні у відповідності до їх галузевої спеціалізації та кооперації з міжнародними партнерами відповідного рівня.

У результаті дослідження особливостей розвитку зовнішньоекономічних зв'язків національних регіонів в умовах глобалізації можна зробити такі висновки:

– сучасні тенденції розвитку світової економіки свідчать про те, що в умовах господарської глобалізації перед національними господарствами все частіше виникають складнощі в прийнятті централізованих управлінських

рішень, що значною мірою актуалізують питання, пов'язані з децентралізацією функції регулювання зовнішньоекономічної діяльності, про що свідчить досвід низки розвинутих країн як федеративного, так і унітарного державного устрою. За даних умов національний регіон в рамках своєї компетенції та національної лінії зовнішньої політики постає оптимальним форматом для вирішення питань розвитку зовнішніх зв'язків в галузі торгівлі, інвестицій, туризму, науки, культури й транспорту;

– в ході розвитку зовнішніх зв'язків регіонів виникають певні конфлікти інтересів, що викликані багатоаспектністю діяльності регіону, який за даних умов виступає одночасно у ролі соціальної спільності територіальних громад, підсистеми національного господарства та учасника світового господарства;

– серед концептуальних напрямків розвитку зовнішньоекономічних зв'язків регіонів України в контексті процесів господарської глобалізації слід виділити необхідність децентралізації певних функцій влади у сфері розвитку міжнародного співробітництва. Даний процес можна регламентувати принципами верховенства державних інтересів, субсидіарності (врахування інтересів регіонів при розробці напрямків державної зовнішньої політики) та відповідності матеріально-фінансового забезпечення регіонів для можливості реалізації повноважень з розвитку зовнішньоекономічних зв'язків.

Література

1. Державне управління регіональним розвитком України: монографія / за заг. ред. В. С. Воротіна, Я. А. Жаліла. — К.: НІСД, 2010. — 288 с.
2. Зонова Т. В. От Европы государств к Европе регионов? // Полис. — М., 1999. — № 5. — С. 155–164.
3. Насыров И. Р. Международное сотрудничество регионов. Мировая практика и опыт Татарстана. — Казань: Издательский центр Казанского университета, 2007. — 330 с.
4. Оболенский В. П. Внешнеэкономические связи России: возможности качественных изменений / В. П. Оболенский. — М.: Наука, 2003. — 197 с.
5. Плотникова О. В. Международное сотрудничество регионов: концептуальные подходы / О. В. Плотникова; Сиб. ин-т междунар. отношений и регионоведения. — Новосибирск: Изд-во СО РАН, 2005. — 356 с.
6. Яремко Л. А. Глобалізований регіон та зовнішньоекономічна безпека України: теоретико-методологічний аспект: Монографія / Л. А. Яремко. — Львів: Вид-во Львівської комерційної академії, 2007. — 524 с.

И. А. Цыналевская

Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН
Украины

РАЗВИТИЕ ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ СВЯЗЕЙ РЕГИОНОВ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Резюме

В статье рассмотрены особенности развития внешнеэкономических связей национальных регионов в условиях глобализации, выявлены противоречия в интересах регионов и государства в ходе становления внешнеэкономических связей на субнациональном уровне, обоснована необходимость развития внешних экономических связей для регионов Украины и обнаружены причины их слабого уровня развития в современных условиях.

Ключевые слова: глобализация, регион, региональная политика, международное сотрудничество, внешнеэкономические связи региона.

I. Tsynalevska

Institute of market problems and economic and ecological researches NAS
of Ukraine

DEVELOPMENT OF REGION FOREIGN ECONOMIC RELATIONS IN CONDITIONS OF GLOBALIZATION

Summary

In article the development features of national regions foreign economic relations in conditions of globalization are considered, contradictions between regional and national interests in the course of formation of foreign economic relations at subnational level are revealed, necessity for development of foreign economic relations of Ukrainian regions is proved and the reasons of their weak level of development in modern conditions are found out.

Key words: globalization, region, regional policy, international cooperation, region foreign economic relations.